

УДК 94(478)

Іван Зуляк

РАДЯНОФІЛЬСЬКІ ВИДАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ «ПРОСВІТИ» В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано поширення радянофільських ідей на сторінках україномовної періодики про діяльність «Просвіти», охарактеризовано зміст публікацій, окреслено коло питань, на яких акцентували увагу читачів редакційні колеги, наголошено на їх пропагандистсько-агітаційній риторичі.

Ключові слова: «Просвіта», радянофільські видання, Східна Галичина, міжвоєнний період, більшовицька ідеологія.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що в умовах сьогодення провідну роль відіграють засоби масової інформації, як один із проявів демократичного суспільства, основа поступу громадянського середовища. Однак засоби масової інформації, підконтрольні певній ідеології, політичній партії чи системі, не є проявами демократичності суспільства, а, навпаки, пропагандистсько-агітаційним рупором низькопробної продукції, далекої від конструктивної критики, засобом впливу на свідомість широкого загалу з метою популяризації певних ідеологічних засад.

У цьому аспекті є важливим відобразити публікації радянофільських видань про діяльність «Просвіти» у Східній Галичині окресленого періоду, розкрити їх змістове наповнення, у яких основна думка ґрунтувалася на агітаційних радянських деклараціях. Зокрема, посилена увага до «Просвіти» і стиль висвітлення її діяльності виконували роботу щодо ідеологічного впливу на неї, позаяк вважалося, що інституція мала стати центром формування нового світобачення і в майбутньому забезпечувала б повну трансформацію свідомості населення у радянофільському дусі.

Наукова новизна досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що в сучасній вітчизняній історіографії практично відсутні наукові праці, присвячені окресленій тематиці.

Мета дослідження – проаналізувати змістове наповнення публікацій радянофільських видань про діяльність «Просвіти» в Східній Галичині міжвоєнного періоду.

Завдання дослідження: дослідити поширення радянофільських ідей на сторінках україномовної періодики про діяльність «Просвіти»; охарактеризувати зміст публікацій; окреслити коло питань на яких акцентували увагу читачів редакційні колеги; охарактеризувати пропагандистсько-агітаційну риторичу радянофільських видань.

Досліджувана проблематика ще не стала предметом повноцінного вивчення українською історіографією. Варто зазначити, що окремі питання, пов'язані із задекларованою тематикою, вже вивчали науковці. Зокрема, І. Зуляк [1], М. Сенюк [2], І. Соляр [3, с. 55–67], О. Муц [4] та інші. Однак досліджуваній проблематиці приділено недостатню увагу.

Джерельну базу дослідження складають матеріали газет і часописів «Діло» [5, с. 1; 11, с. 1–2; 15, с. 3]; «Воля народа» [9, с. 3, 10, с. 3; 16, с. 4]; «Земля і воля» [17, с. 1; 18, с. 2; 19, с. 3; 20, с. 1]; «Сила» [22, с. 1; 23, с. 2; 24, с. 3; 25, с. 6; 26, с. 7; 27, с. 2; 28, с. 1]; «Соціалістична думка» [30, с. 4–9; 31, с. 5–7]; «Культура» [32, с. 250–259; 33, с. 10]; «Світло» [34, с. 3; 35, с. 3; 36, с. 2; 37, с. 1]; «Сельроб» [39, с. 1; 40, с. 1; 41, с. 2; 43, с. 7]; «Наше слово» [44, с. 1; 46, с. 4; 47, с. 3; 48, с. 4; 49, с. 3; 50, с. 3; 51, с. 3; 52, с. 3; 53, с. 3; 54, с. 3]; «Народна трибуна» [55, с. 3; 56, с. 2]; «Боротьба» [57, с. 2; 58, с. 3; 59, с. 2]. Окремі матеріали використано автором з архівних фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Львові [12; 45].

Початок 20-х рр. ХХ ст. у Східній Галичині ознаменувався появою доволі значної кількості видань радянофільського спрямування. Окрім того, на прорадянські позиції перейшла частина політичних партій не лише ліворадикального, але й праворадикального напрямків і колишнє москвофільство, яке трансформувалося у радянофільство.

Вважаємо, що основною причиною цього процесу варто вважати українізацію, що розпочалася в радянській Україні на початку 20-х рр. ХХ ст. Власне під її впливом й афішуванням «незалежності» УСРР, радянофільські настрої у східногалицькому політикумі посилюються. Частина політикуму почала вбачати в УСРР силу, здатну реалізувати ідею єдиної держави. До речі, один із майбутніх лідерів Українського національно-демократичного об'єднання (далі – УНДО), Д. Левицький наголошував на тому, що національно-демократичні сили позитивно сприймали зрушення у радянській Україні. У одному із номерів газети «Діло» він зазначав, що «... на радянській Україні росте, міцніє і розвивається українська національна ідея, і разом зі

зростом цієї ідеї – чужі рямці фіктивної української державности. І цей факт є рішенням для нас, як українських націоналістів, на скристалізування нашого відношення до радянської України» [5, с. 1].

Основними виразниками радянофільської ідеології у Східній Галичині були Українська соціал-демократична партія (далі – УСДП), Комуністична партія Західної України (далі – КПЗУ), «Сельроб» та Українське селянське об'єднання (далі – УСО) [6, с. 19].

Утримати і зміцнити свої позиції зазначені політичні структури намагалися за допомогою періодичних видань, у яких піддавали діяльність «Просвіти» критиці. Доречно наголосити на тому, що радянофільська періодика Східної Галичини була залежною від певної політичної організації, яку вона репрезентувала. Політичні партії чи організації в основі своєї діяльності передусім налагоджували видавництво пресового органу з метою інформування громадськості та здобуття авторитету за рахунок публікацій низькопробного характеру, в яких вони піддавали критичному аналізу працю «Просвіти».

У резолюції VII конференції КП(б)У від 4–10 квітня 1923 р. до партійного будівництва пропонувалося залучати пресу, а також підвищити її роль в загальній системі ідейного впливу на маси. Радянсько-партійні періодика, згідно з циркуляром ЦК КП(б)У, мала висвітлювати партійне життя [7, с. 78]. Методи радянізації, поширювані в УСРР, радянська влада намагалася уніфікувати й адаптувати до використання у Східній Галичині. Для радянофільської преси стала типовою практика довільного трактування фактів. Повідомлення у пресі його, зазвичай, не вигадували, а тільки розглядали й тлумачили з позиції партійності. Дослідники радянської преси в УСРР періоду українізації, виділяють такі характерні риси радянської преси, такі, як: ідеологічна залежність, монологічний характер функціонування, підцензурність, обмежена динамічність, непрозорий характер тощо. Окрім того, виокремлює такі, притаманні радянській ідеологічній системі, технології обробки інформації: анокрінація – штучне відокремлення частини тексту з метою зміщення смислових акцентів; джерельна дивергенція – відхилення в тлумаченні інформації від її джерельно-документальної основи; дифамація – оголошення дійсних або вигаданих відомостей, що ганьблять честь і гідність особи, товариства, партії, угруповання; дезінформація – свідоме поширення неправдивої інформації; персеверація – часте повторювання якоїсь ідеї, думки, дефініції з метою закріплення у масовій свідомості, деперсоналізація – знеособлення явищ, нівелювання ролі особистості [8, с. 5].

Перші радянофільські видання у Східній Галичині негативно сприймалися газетами практично усіх політичних партій. Під впливом партійної ідеології, періодика з органів громадської думки перетворилася на ідеологічно-пропагандистський інструмент утвердження радянофільської ідеології у Східній Галичині. На шпальтах радянофільських газет та журналів піддавалися критиці або й цькуванню прихильники національної самостійності. Періодична преса сприяла не тільки формуванню негативного ставлення до національної інтелігенції, але й прагнула її усунення з суспільно-політичного життя. Ця тенденція була особливо актуальною у східногалицьких радянофільських виданнях. Вважаємо, що, ведучи боротьбу з асиміляційною політикою польського уряду, завдання радянофільської преси полягало в популяризації більшовицької ідеології.

Особливо активною у поширенні радянофільства засобами масової інформації була газета «Воля народа». Відзначимо, що в такому ж напрямку проводилася інформаційно-пропагандистська робота щодо «Просвіти». На думку редакційної колеги, діяльність товариства відірвана від села і їй потрібен робітничий дух [9, с. 3]. Зокрема, у статті «Якою повинна бути просвітня робота» йшлося про те, що просвітне товариство мало б стати ідейним центром єднання розпоросених селянських мас, лозунгом його були б слова: «учись, єднайся і борись!» [10, с. 3]. Аналізуючи публікації, приходимо до висновку, що на «Просвіту» покладалося завдання організації селян проти польської влади. Зважаючи на мету радянської влади знищити товариство, очолити керівні структури або ж дискредитувати його, то такі публікації були провокацією.

Незважаючи на орієнтацію «Просвіти» на суто національний характер, у її низових структурах були випадки зацікавлення радянофільством. Наприклад, польська влада масово проводила обшуки у Тернопільському воєводстві, особливо у читальнях «Просвіти» і в українських громадах, у яких поширювалася більшовицька пропаганда. Завдання поліції полягало у тому, щоб ліквідувати поширення соціалістичних ідей, оскільки до «...рук селянина не треба давати ніяких «wywrotowych» книжечок чи часописів, бо такі може читати тільки інтелігент» [11, с. 1].

На підставі рішення Тернопільського староства від 13 березня 1924 р. припинено діяльність читальні «Просвіти» у Курниках Шляхтинських, оскільки під час її обшуку у студента П. Баб'яка знайдено брошури, що пройшли цензуру поліції – «Нова культура», «Комуністична Україна», декілька примірників часопису «Земля і воля», які належали йому, про що він свідчив на суді [11, с. 2].

Відносини у колективі господарської школи «Просвіти» у Милованні були непростими, тому економіст П. Панаший радив замінити весь персонал, серед якого поширювалися більшовицькі

впливи [12, арк. 139]. Як зазначали деякі дослідники, боротьба відбувалася у вкрай складних й напружених політичних умовах, викликаних серйозним ідеологічним протистоянням між комуністами, що прагнули захопити провід у низових структурах товариства – читальнях, й націоналістами, які намагалися очолити Головний виділ «Просвіти» [13, с. 284]. Комуністи намагалися через читальні пропагувати «великі перетворення» за Збручем [14, с. 53].

Вважаємо, що репресивні дії польської влади стосовно «Просвіти» були викликані не лише причиною гонінь влади на поширення більшовизму, але й переслідування товариства з її боку. Передусім такі дії влади скеровувалися на створення штучних перешкод для повноцінного функціонування товариства з метою обмеження його впливу в Східній Галичині. На думку М. Галуцинського, голови «Просвіти», підґрунтя класового протистояння прослідковувалося у боротьбі національного й комуністичного світоглядів, що негативно впливало на розвиток культурно-освітнього руху в цілому й просвітніх осередків зокрема. Оскільки завдання радянофільських кіл ґрунтувалося не на тому, щоб створювати не власні товариства й інституції, а опанувати існуючі, дезорганізувати їх, вносити розлад у їх працю [15, с. 3].

З метою відвернення молоді від участі в діяльності «Просвіти», радянофільська періодика популяризувала створення «пролетарських гуртків». Відзначимо, що вони мали б утворюватися на базі «Пласту», «Лугу», «Сокола», а їх мета полягала б у формуванні школи пролетарського виховання та самоосвіти. Діяльність таких гуртків мала передусім скеровуватися на політично-класову самоосвіту, але попри це передбачалося існування декількох відділів: політично-освітнього; початкової грамотності з кінцевою метою колективної ліквідації неписьменності; майстерно-господарської колективної праці; співочого; драматично-літературного; спортивного; газетного або журналістського [16, с. 4]. Вважаємо, що «Воля народа» успішно виконувала завдання радянофільського агітатора та пропагандиста, тому основне завдання функціонування часопису полягало в нав'язуванні радянофільських ідей, пропагуванні, уніфікації й механічному перенесенні соціалістичної культури на терени Східної Галичини. Таким чином, радянофільська періодика проводила активну агітаційно-пропагандистську кампанію, що мала на меті дискредитувати «Просвіту». Тиск, який чинила радянофільська періодика у відношенні до товариства, був свідченням і підтвердженням його сильних позицій і авторитету серед українства Східної Галичини.

Радянофільська тематика спостерігалася й на сторінках «Землі і волі» – пресового органу УСДП. За час від свого створення (90-ті рр. XIX ст. – примітка автора) ця структура відстоювала соціалістичні погляди, напередодні Першої світової війни помітні угодовські та націоналістичні тенденції, а у березні 1923 р., коли відбувся VI з'їзд УСДП, заявила про підтримку радянської України. У «Декларації в справах Східної Галичини» наголошувалося, що «... українські селянські та робітничі маси підуть у боротьбі за повне визволення, підуть шляхом спільної класової боротьби, адже почувають себе в цілковитій єдності з пролетаріатом Соціалістичної Радянської Республіки України та Союзу Радянських Республік» [3, с. 59].

На згадуваному з'їзді визначено політичну лінію пресового органу партії – газети «Земля і воля», яка ставала «виразником прагнень і настроїв українського робітництва...». Гаслом видання було «Пролетарії всіх країн єднайтесь» [3, с. 55]. Видання перебувало на прорадянських позиціях, але разом з тим, незважаючи на радянофільські тенденції, часопис відстоював інтереси селян, толерантно проявляв свою опозицію до польської влади і таким чином хоч і зазнавав конфіскації все ж таки зміг проіснувати одинадцять років.

«Земля і воля» широко висвітлювала життя Східної Галичини, критикувала діяльність націоналістів та угодовську політику у відношенні з західноєвропейськими державами. У статті «Про робітничу пресу» зазначалося на тому, що преса є відображенням усіх суспільних явищ, пов'язаних з насильством над робітниками, тому і завдання робітничої преси полягало у перешкоджанні цьому процесові [3, с. 56]. До речі, у газеті заявлялося, що УСДП – бойова організація, пролетарська армія і тут панувала військова дисципліна на усіх рівнях діяльності [17, с. 1].

Значну частину тематичного спектру часопису займало висвітлення національно-культурного життя Східної Галичини. На сторінках часопису критикувалася політика польського уряду щодо української культури, що диктувалося лінією партії. Завуальовано захищаючи національну культуру, насправді видання скеровувало свій потенціал на поширення радянофільства. Такі тенденції яскраво прослідковуються у статтях, присвячених діяльності «Просвіти».

Як альтернатива «Просвіти» протиставлялося «Товариство ім. М. Качковського». Діяльність «Просвіти» подавалася в негативному плані. Так, наприклад, у одній зі статей вказувалося на тому, що в селах, «... у яких діють читальні «Просвіти» серед молоді спостерігається цілковите здичиння – бійки були загальним явищем в нашій селянській життю. Ніж і револьвер – то головні

показники тої культури» [18, с. 2]. Члени товариства трактувалися як злочинці, їх звинувачували у розбійництві і засуджувався той факт, що читальні очолювали священики [19, с. 3].

Актуальною тематикою «Землі і волі» були проблеми виховання молоді. Відтак, на сторінках газети розглядалися методи виховної роботи, що мали адаптувати його до ідеології партії. Основним засобом було залучення молоді до громадських організацій. У цьому напрямку першочергова роль відводилася не «Просвіті», а «Товариству ім. М. Качковського» [20, с. 1].

Активізувавши свою діяльність у Східній Галичині, радянофіли намагалися використати усі можливі засоби для поширення свого впливу і проникнення радянської культури в східногалицьке середовище. Крім того, у низці газетних публікацій «Просвіта» звинувачувалася у негативному ставленні до пам'яток жертвам Талергофу. Такі замітки мали на меті в черговий спосіб дискредитувати товариство і національно-демократичну ідею загалом [21, с. 138–142].

Вважаємо, що на сторінках прорадянської «Землі і волі» висвітлення тих чи інших процесів, що відбувалися у Східній Галичині було однобоким і тенденційним. Культурно-освітні події, частіше знаходили критику і негативні відгуки на сторінках часопису. Така пропагандистська робота газети не принесла практичних результатів, окрім популяризації певних прорадянських молодіжних організацій. Основною тезою культурно-освітньої тематики часопису можемо визначити протиставлення української культури російській, що сприяло популяризації радянських ідей у східногалицькому середовищі.

Під егідою УСДП на захист народних мас від 2 січня 1930 р. стала газета для «селян та інтелігенції» «Сила». Редактором видання був пролетарський письменник Р. Сказанський. Як зазначалося у вступній статті «Наша газета»: «українські маси на західноукраїнських землях відчували здавна потребу в газеті, що щиро служила б їх соціальним і національним інтересам поширювати світогляд українських працюючих мас і гарантувала їхню волю в нинішніх часах» [22, с. 1]. Варто зауважити, що розгортання мережі спеціалізованої легальної комуністичної преси сприяло глибшому проникненню впливу КПЗУ в усі сфери життя східногалицького населення, зокрема культурно-освітню сферу. Так, наприклад, на сторінках видання одним із основних лих сільського населення розглядалася неписьменність, подоланням якої мали займатися читальні [23, с. 1].

Оцінку праці «Просвіти» прослідковуємо у деяких замітках. Зокрема, у замітці «УНДО проти освіти селян» йшлося про те, що в Пикуличах більшість у керівництві читальні здобули робітники і селяни й вибрали свій виділ, однак ундівська меншість не могла погодитися з цим фактом, назвавши більшість угрупованням, що хоче з читальні зробити комуністичну ланку [23, с. 3]. Крім того, у Будах передплатили часопис «Сила», але селянам забороняли його читати [24, с. 7].

Варто зауважити, що в іншій замітці йшлося про відсутність у самбірській читальні практично усіх газет, окрім «Неділі» та «Правди». Відповідно напрошувався висновок про те, що начебто УНДО захопило «Просвіту» і не хоче допускати до читалень робітників і селян [25, с. 6]. Часопис повідомляв також про те, що «Просвіта» проводила польську пропаганду і на неї мають вплив ундівці [26, с. 7].

Піддавався критиці гурток аматорського театру «Просвіти», натомість газета захоплено розповідала про «Робітничий театр» в УСРР [27, с. 2]. Значне місце відводилося прозовим і поетичним творам прогресивних письменників. Така тематика часопису мала на меті пропагувати робітничу освіту серед населення, а відтак і популяризацію радянського устрою. Поряд з «Просвітою» неабиякі надії радянофіли покладали на «Рідну школу», тому одним із завдань газети було «визволення товариства з рук УНДО» [28, с. 1].

Значно менше уваги національно-культурному життю приділяв інший орган УСДП – «Соціалістична думка». Часопис виходив двічі на місяць у Львові, відповідальним редактором був М. Ганкевич. У вступній статті «Наш шлях» зазначалося, що «...видання стоятиме на платформі самовизначення української нації у справах державності і своїх внутрішніх порядків» [29, с. 89].

Позиція партії скеровувалася на боротьбу з більшовизмом та досягненням соціальної справедливості. Таким чином, платформа партії – це боротьба за демократію та загальне виборче право і здобуття панування робітничим класом [30, с. 7]. Відзначимо, що на сторінках видання більша увага приділялася суспільно-політичним питанням. Інколи на сторінках «Соціалістичної думки» звучали заклики щодо вступу до «Просвіти», вбачаючи у ньому можливого союзника у боротьбі за соціальну справедливість [31, с. 6].

Журнал «Культура», літературно-політичний місячник марксистського напрямку, почав виходити у 1924 р. На його сторінках у 1927 р. започатковано рубрики «На культурно-освітні теми», «На літературному фронті Радянської України», «З літературного життя», у яких висвітлювалася творчість радянських письменників та поетів, велися дискусії щодо творчості Т. Шевченка. Зазначалося, що «націоналісти – клерикали перетворюють творчість поета на своє Євангеліє» [32, с. 252].

Відзначимо, що на сторінках часопису піднімалися питання діяльності «Просвіти». Остання зазнавало критики на сторінках «Культури». Так, зазначалося, що товариство проводило націоналістичне виховання, критикувалася відсутність підготовки кадрів, а також зауважувалося, що слід привертати увагу до соціального виховання, а не лише національного. Наприклад, у деяких статтях, вміщених на сторінках часопису, «Культура» зауважувала, що не можна поєднувати соціальне виховання з національним, оскільки соціальна освіта мала б стати могутнім чинником народного виховання, відірвати людей від надто індивідуалістичного погляду на життя і скерувати до суспільного.

«Просвіту» звинувачували у відсутності опозиції, аматорські гуртки за те, що не виконували завдань щодо селянської освіти та виховання. Зазначалося, що «Просвіта» дискредитувала свою видавничу діяльність. Відзначимо, що усі ці зауваження були безпідставними, оскільки саме товариство найактивніше вело видавничу діяльність в той час. Головний виділ намагався забезпечити читачів виданнями з історії України, сільськогосподарської і театральної тематики, енциклопедіями, довідниками, які охоплювали різноманітні сфери суспільного життя. Найбільше книжкових видань «Просвіти» припадає на 1926 р., а видавнича діяльність товариства упродовж 1936–1938 рр. характеризується значними показниками [1, с. 725]. Також зауважувалося на тому, що у читальнях «Просвіти», крім угодовської преси, мали бути ще й незалежні та робітничо-селянські видання, що вказували шлях боротьби селянських мас України [33, с. 10].

Варто відзначити, що товариство, зокрема Головний виділ у Львові здійснював обмін літературою із Всеукраїнською бібліотекою, Українською книжковою палатою, Українською академією наук та іншими установами Харкова, Києва. Після того, як галичани засудили Голодомор та сталінські репресії, радянське керівництво розгорнуло критику товариств. Радянофільські видання писали про «Просвіту», «Рідну школу» та «Луг» як про буржуазні, натомість емігранти з радянської України активно долучалися до роботи у «Просвіті» та інших установах [2, с.13]. Окружні комітети КПЗУ періодично звітували про те, наскільки вони мають вплив у «Просвіті». Варто відзначити, що критика діяльності «Просвіти» була характерною рисою радянофільських часописів, що мала на меті поширити робітничо-селянські впливи, іншими словами перетворити культурно-освітню структуру на пропагандиста радянофільства у Східній Галичині. Незважаючи на свою назву «Культура», з 1928 р. видання значно скорочує обсяг публікацій про культурне життя, подекуди навіть вдвічі, а домінують статті на суспільно-політичну тематику [29, с. 134].

Таким чином, основне завдання радянофільської періодики у Східній Галичині полягало у пропаганді радянських традицій, способу життя, заідеологізованого партійною догматикою, відповідно – критиці національного, самостійницького. Відтак, практично усі явища культурницького, освітнього і просвітнього характеру трактувалися доволі заідеологізовано, однобоко й суб'єктивно. Практичним результатом такої роботи став так званий «експорт» пролетарського мистецтва та літератури з радянської України до Східної Галичини, що відбувався за допомогою соціального замовлення радянофільських періодичних видань. Проаналізувавши поширення радянофільських тенденцій на сторінках україномовної періодики у Східній Галичині в досліджуваний період, варто констатувати, що вони сприяли денационалізації національно-культурного життя, суб'єктивно трактували громадський, суспільно-політичний, культурно-просвітній та освітній рух, насправді не відображали інтересів загалу, а служили засобом пропаганди і поширення радянофільської агітації.

Під впливом КПЗУ виходила газета «Світло». Часопис був типовим зразком радянофільської періодики з притаманним їй пропагандистським характером. Статті на культурно-освітні теми найчастіше присвячувалися проблемам українського шкільництва, «Просвіті», а також висвітленню літературного та мистецького життя у радянській Україні. Так, наприклад, освітні питання українців упродовж вересня 1925 р. піднімалися у двох числах газети (часопис виходив щотижня).

Для східногалицької громадськості важливу роль відігравала «Просвіта», відтак партійний часопис пропагував поширення в осередках товариства селянсько-робітничих впливів [34, с. 3]. Товариства звинувачувалося у поширенні «збанкрутілих ундівських кличів» і вважалося осередком націоналізму. На сторінках «Світла» висловлювалася думка про те, що «Просвіта» зможе активізувати діяльність тоді, коли з Головного віділу буде усунуто дрібну буржуазію, а її керівництво у свої руки візьмуть особи, ідеологічно близькі до загалу. Змінитися мали й періодичні видання цієї культурно-освітньої установи, залучивши спеціалістів різних сфер господарства з метою публічного висвітлення фінансової діяльності. Відокремити «Просвіту» від політики, зокрема від впливу УНДО і толерантно відноситися до будь-яких політичних переконань, зорганізувати жіноцтво, удосконалити роботу з молоддю, скерувати її на виховання впевненості у боротьбі за соціальне і національне визволення [35, с. 3].

Таким чином, це ще раз підтверджує бажання партійного керівництва мати вплив на «Просвіту» і перетворити її на свого пропагандиста. Крім того, товариство розглядалося як центральна організація у вихованні молоді, основна мета якого – це культурно-освітня праця серед широких мас. Відтак, діяльність часописів мала на меті забезпечити реалізацію «Просвітою» основних цілей виховання, що виходили з ідеології марксизму. Логічними були статті про освіту та виховання у комуністичному дусі і актуальність саме такої освітньо-виховної системи. Так, наприклад, матеріал під назвою «Що таке самоосвіта?» – пояснював важливість розуміння селянами тогочасних політичних процесів, що давало б їм змогу займати активну громадську позицію [36, с. 2].

Окрім того, можемо зауважити, що формулювання таких цілей мало на меті не лише переформатування діяльності «Просвіти», але й перетворення товариства у політичну структуру. Варто зазначити, що часопис детально висвітлював проведення загальних зборів товариства і намагався обмежити авторитет і вплив «Просвіти» на маси [37, с.1].

Отже, газета «Світло» була частиною пропагандистської машини радянської системи. Основне її завдання полягало у критиці діяльності «Просвіти» й поширенні пролетарської культури, на виконання якого працювали статті, присвячені культурно-просвітньому життю Східної Галичини.

Одним із елементів радянофільської агітаційно-пропагандистської машини був «Сельроб» зі своїми періодичними виданнями. Політична структура була утворена у 1926 р. внаслідок злиття Селянського союзу та «Народної волі». Утворене політичне об'єднання мало працювати згідно із загальною стратегією ЦК КП(б)У, суть якої полягала у підтримці політичних течій та груп, що не йшли на угоди з владою, а також ставили за мету згуртувати усіх трудящих на боротьбу за робітничо-селянську владу, тобто за основні принципи соціалістичного розвитку суспільства [38, с. 124]. На сторінках газети висвітлювалася позиція партії щодо «Просвіти». У статті «Практичні завдання Сельробу» зазначалося, що члени організації мають працювати у читальнях «Просвіти» з метою поширення соціалістичних ідей, оскільки там панували «націоналістична та клерикальна дурійка» [39, с. 1]. Основною причиною гострої критики діяльності товариства було його клерикально-ундівське керівництво [40, с. 1]. Відстоювалася думка про те, що така ситуація знижувала ефективність освітньої діяльності «Просвіти» [41, с. 2].

Відзначимо, що товариство співпрацювало з представниками УНДО в різних напрямках. Окрім того, програмні засади об'єднання співпадали з напрямками діяльності товариства. Відзначимо, що відповідно до своєї програми, УНДО захищало автономію «Просвіти», її відмежування від політичних партій. Фактом, що свідчить про це є те, що один із лідерів партії, М. Галуцинський очолив товариство і став основоположником програми його діяльності. УНДО виступало юрисконсультом для «Просвіти», а також депутати могли у сеймі заявляти про зловживання польської адміністрації та контролювати прийняття освітніх чи інших законів, що відносилися до культурно-освітнього життя українців, організовували віча і збори [42].

Відтак, саме така активність УНДО щодо захисту національних прав українців на мову та освіту і стала причиною для полеміки на сторінках радянофільських видань. Вважаємо, що насправді радянофільські видання боролися не лише за селянсько-робітничі впливи у «Просвіті», але й зі своїм політичним опонентом – УНДО [43, с. 7].

Отже, газета «Сельроб» не відходила від позиції радянської ідеології. Декларуючи захист українців від польської асиміляції, пропагандистськими методами намагалися дискредитувати центри культурно-освітнього відродження у Східній Галичині.

Прикладом радянофільської періодики був орган «Сельробу» – тижневик «Наше слово», що повністю присвячувався пропаганді соціалізму та радянського способу життя. Газета була типовим виданням комуністичного зразка. У вступній статті декларувалася мета видання – «визволення працюючих мас із кігтів національної та соціальної неволі, «Наше слово» хоче зробити народню освіту власністю всіх працюючих мас» [44, с. 1]. «Наше слово» виходила щотижня упродовж неповних трьох років свого існування 1927–1930 рр. Роль часопису в національно-культурному житті Східної Галичини була типовою як для радянофільського видання. Основний аргумент на що опиралися редактори та дописувачі, висвітлюючи культурницьку проблематику, була національна дискримінація українців з боку польського уряду та «шкідливість» ундівського та націоналістичного впливів у культурно-освітніх організаціях. Відтак, «Просвіта» обвинувачувалися у зраді. Наприклад, на адресу редакції газети надходили листи селян, які позитивно відносилися до діяльності «Просвіти». У одному із них йшлося про те, що у селі, де не було ні школи, ні іншої культурної установи функціонувала читальня «Просвіти», до якої з «великою щирістю і непохитною вірою згорнулася краща частина мешканців. Закликаємо усіх наших товаришів з хат і з поля до праці у «Просвіті» [45, арк. 28].

Низка статей присвячувалися спробам поширення селянсько-робітничої освіти та виховання у «Просвіті» [46, с. 4]. Наприклад, на сторінках «Нашого слова» подавалися основні завдання, що

вимагали змін у товаристві: боротьба з фашизацією, з ундо-ухівським впливом, Головним віділом, викриття нераціонального господарювання, вигнання ундівських комісарів, боротьба з буржуазно-клерикальними бібліотеками, розкриття шкідливої роботи священників та інтелігенції, присвячення просвітанських свят боротьбі з ундо-фашизмом, бойкотування загальних зборів. Усе це слід було вирішити негайно, адже товариство переставало захищати інтереси селян, а навпаки втягнуло їх у захист інтересів буржуазії [47, с. 3].

З метою негативного ставлення населення Східної Галичини проти культурно-просвітніх організацій, на сторінках «Нашого слова» подавалися критичні статті про загальні збори чи інші заходи, організовані товариством [48, с. 4; 49, с. 3; 50, с. 3; 51, с. 3]. Постійно критикувалося керівництво «Просвіти» [52, с. 3].

Виконуючи основні завдання прорадянської агітації, «Наше слово» інформувало про життя у радянській Україні. Відзначимо, що характерною рисою цих повідомлень було порівняння між тим, що відбувалося у Східній Галичині і радянській Україні. Подаючи інформацію про кількість студентів, які навчалися у вищих навчальних закладах радянської України наголошувалося на тому, що це діти робітників і селян, серед яких більшість українці [53, с. 3].

Аналогічну мету переслідувало видання, подаючи інформацію про розвиток пресового і книжкового видавництва в УСРР [54, с. 3]. Крім того, робилися зауваження, що польський уряд не дозволяв розповсюджувати книги, видані в радянській Україні. Відзначимо, що «Просвіта» у 1932 р. видала список заборонених у Польщі українських книжок і друків з тим, щоб вберегти читальні від наслідків. Серед книг, що видавалися в радянській Україні, забороненими були М. Година «Батькам про школу», «В допомогу дошкільному робітникові», І. Гарасимовича «Життя і відносини на Радянській Україні», «Завдання спілки комуністичної молоді», «Організація дозвілля та розваг селянської молоді» та інші [1, с. 845]. З комуністичних газет забороненими були «Наша правда», «Земля і воля».

Отже, «Наше слово» у питаннях розвитку національно-культурного життя Східної Галичини дотримувалося позиції, аналогічної практично для усієї радянофільської преси. Незважаючи на свою суспільно-політичну скерованість, часопис приділяв увагу й гуманітарній сфері.

Радянофільські видання, що мали на меті поширення комуністичних ідей й охоплення ними усіх сфер суспільно-політичного та культурно-просвітнього життя, передусім орієнтувалися на молодь. Наприклад, на молодь орієнтувався журнал «Сяйво». Перший номер якого з'явився 15 червня 1929 р. Часопис перебував на комуністичній платформі, зорієнтований на поширення серед робітничої і селянської молоді і мав на меті готувати з них «завзятих борців класового фронту». Особливо гостро видання виступало проти «Просвіти», «Сокола», «Пласту», «Лугу», «Рідної школи».

Варто відзначити, що на сторінках часопису висловлювалася думка про те, що немає потреби в існуванні будь-яких організацій, крім комуністичних. Журнал «Сяйво» відіграв визначну роль у розвитку та популяризації пролетарської літератури у Східній Галичині, що служила засобом естетичного виховання. Відзначимо, що «Сяйво» було під пильною увагою цензури і практично у кожному номері журналу значна частина статей конфісковувалася.

Влітку 1931 р заснована національно-визвольна партія – УСО, що і мала на меті стати альтернативою УНДО і УСРП. Пресовим органом організації була газета «Народна трибуна», перший номер якої датований 4 жовтня 1931 р., – відповідальний редактор Є. Рудий. У першому номері видання зазначалося, що газета служитиме загальнонаціональним органом і як часопис соціалістичного напрямку захищатиме інтереси українського селянства. На сторінках «Народної трибуни» висвітлювалися культурно-освітні проблеми Східної Галичини. Особливо гостро піднімалося питання українського шкільництва, діяльності «Просвіти». Варто відзначити, що щодо останньої була започаткована рубрика «За селянську «Просвіту», у якій йшлося про те, що робота у товаристві ведеться шкідливо і безконтрольно [55, с. 3; 56, с. 2].

Органом УСО була газета «Боротьба». Національно-культурний розвиток Східної Галичини на сторінках газети висвітлюється в дусі радянофільства. «Рідна школа» і «Просвіта» виступали «попівсько-ундівськими вихователями прохачів панської ласки» [57, с. 2]. Керівництво останнього звинувачувалося у фінансових зловживаннях [58, с. 3].

Національно-культурне життя Східної Галичини пропагувалося і висвітлювалося на сторінках радянофільської преси і відповідало основним тенденціям, закладеним урядом СРСР і полягало в адмініструванні та ідеологізації культурної сфери, посиленні ролі політосвіти та підпорядкування своїм впливам інших культурно-освітніх установ. Відтак стає зрозумілою інформаційна боротьба з «Просвітою».

В УСРР діяльність щодо перетворення «Просвіт» на «червоні «Просвіти» проводилася у практичній площині, натомість у Східній Галичині робота велася лише в теоретичній і основним засобом виступала радянофільська преса. В. Ленін вважав, що гасла загальнонаціональної культури є помилковими та шкідливими, якщо їх не підпорядкувати завданням класової боротьби

пролетаріату. «Ми з кожної національної культури беремо тільки її демократичні та соціалістичні елементи... безумовно на протигагу буржуазній культурі, буржуазному націоналізмові кожної нації», – наголошував вождь світового пролетаріату [59, с. 2]. Це висловлювання й пояснює агітацію, на сторінках східногалицьких радянофільських часописів за так звану «робітничо-селянську «Просвіту».

Отже, радянофільська система поширення ідеології у Східній Галичині активно використовувала широкий спектр методів впливу на свідомість як окремої особистості, так і широкого загалу в цілому. «Просвіта» мала стати центром формування нового світобачення і в майбутньому забезпечити б повну трансформацію свідомості населення. Посилена увага з боку радянофільських видань до «Просвіти» і стиль висвітлення її діяльності виконували роботу щодо ідеологічного впливу на неї.

Список використаних джерел

1. Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. С. Зуляк. – Тернопіль: «Воля», 2005. – 946 с.
2. Сенюк М. Я. Зарубіжні зв'язки українських громадських організацій Галичина у 20–30-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / М. Я. Сенюк – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
3. Соляр І. Радянофільство у Західній Україні (1920-ті рр.). / І. Соляр // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 55–67.
4. Муц О. І. Україномовна періодика в національно-культурному житті Східної Галичини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «історія України» / О. І. Муц. – Тернопіль, 2012. – 212 с.
5. Виконавчий розпорядок до шкільного закону для «кресів» // Діло. – 25 січня 1925. – С. 1.
6. Сливка Ю. Сторінки історія КПЗУ / Ю. Сливка. – Львів: Каменяр, 1989. – 123 с.
7. Рубан В. Становлення української радянської преси (1921–1925 рр.) / В. Рубан. – К: Вид-во Київський університет, 1963. – 376 с.
8. Коляструк О. А. Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки ХХ ст): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. А. Коляструк. – Київ, 2003. – 20 с.
9. Просвіта без освіти // Воля народа. – 6 березня 1927. – С. 3.
10. Якою повинна бути просвітня робота // Воля народа. – 21 грудня 1924. – С. 3.
11. Похід проти т-ва «Просвіта». Поведінка тернопільського воевідства супроти читалень «Просвіти» // Діло. – 24 квітня 1924. – С. 1–2.
12. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 348, оп. 1, спр. 6986, 139 арк.
13. Сторіччя Матері-«Просвіти». Нарис з історії Матірнього Товариства Просвіти і огляд просвітних товариств у Канаді. – Вінніпег: Накладом Українського Товариства Читальні «Просвіти», Манітоба, Канада, 1968. – 309 с.: іл.
14. Гринів О. «Просвіта»: історія і сучасність / О. Гринів // Літопис Червоної Калини. – 1991. – Ч. 6. – С. 53.
15. Галущинський М. Політика в освіті, чи освіта в політиці? / М. Галущинський // Діло. – 20 квітня 1930. – С. 3.
16. Гуртки молодіжи як класова школа пролетарської самосвіти // Воля народа. – 27 вересня 1925. – С. 4.
17. Партійна дисципліна // Земля і воля. – 20 травня 1923. – С. 1.
18. Селянська молодіж і поступ культури // Земля і воля. – 5 серпня 1934. – С. 2.
19. Діяльність читалень // Земля і воля. – 25 липня 1937. – С. 3.
20. Організація і виховання нашої молоді // Земля і воля. – 2 липня 1933. – С. 1.
21. Заставецька Н. Питання увічнення пам'яті жертв Талергофу як чинник впливу СРСР у Другій Речі Посполиті (1930–1938 рр.) / Н. Заставецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Випуск 2. – Тернопіль, 2007. – С. 138–142.
22. Наша газета // Сила. – 2 січня 1930. – С. 1.
23. УНДО про освіту селян // Сила. – 27 лютого 1930. – С. 3.
24. Попи проти освіти // Сила. – 13 березня 1930. – С. 7.
25. УНДО зробило з «Просвіти» кормушку // Сила. – 7 вересня 1930. – С. 6.
26. Ундівська господаренка в луцькій «Просвіті» // Сила. – 13 липня 1930. – С. 7.
27. Масовий театр // Сила. – 8 травня 1930. – С. 2.
28. Для чого існує «Рідна школа» // Сила. – 6 липня 1930. – С. 1.
29. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження / [укладачі М. Романюк, М. Галушко]. – Львів: Світ, 2003. – Т. 3; кн. 1 – 909 с; кн. 2. – 926 с.
30. Радченко А. Про нашу платформу / А. Радченко // Соціалістична думка. – 6 травня 1923. – С. 4–9.
31. Про штуку на линві // Соціалістична думка. – 1 серпня 1921. – С. 5–7.
32. Тарас Шевченко і український пролетаріат // Культура. – 1925. – Березень. – 3 число. – С. 250–259.
33. Самоосвіта (Замітки до дискусії в справі культурно-освітньої праці в читальнях «Просвіти») // Культура. – 1927. – Ч. 3–4. – Березень-квітень. – С. 10.
34. Читальні Просвіти // Світло. – 4 січня 1926. – С. 3.
35. До всіх «Просвіт!» // Світло. – 26 грудня 1926. – С. 3.
36. Що таке самоосвіта? // Світло. – 24 січня 1926. – С. 2.
37. Перед Заг. Зборами Тов. «Просвіта» у Львові // Світло. – 26 грудня 1926. – С. 1.
38. Цьох Й. Т. Комуністична преса Західної України (Роль друкованої пропаганди в ідеологічній діяльності КПЗУ) 1919–1939 рр. / Й. Т. Цьох. – Л.: Видавництво Львівського університету, 1986. – 269 с.
39. Практичні завдання «Сельробу» // Сельроб. – 30 жовтня 1927. – С. 1.
40. Перед загальними зборами «Просвіти» // Сельроб. – 4 грудня 1927. – С. 1.
41. По зборах «Просвіти» // Сельроб. – 8 січня 1927. – С. 2.
42. Лаврук Б. Культурно-освітня діяльність УНДО. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/NZTNPNU_ist/2010_2/2010_2/Lavruk.pdf.
43. Загальні збори «Рідної школи» // Сельроб. – 6 листопада 1927. – С. 7.
44. Наші завдання // Наше слово. – 27 травня 1927. – С. 1.
45. ЦДАЛ України, ф. 406, оп. 1, спр. 6, 3 арк.
46. За селянсько-робітничу Рідну школу // Наше слово. – 3 квітня 1928. – С. 4.
47. До боротьби за робітничо-селянську Просвіту // Наше слово. – 8 листопада 1929. – С. 3.
48. Рідна школа в шпонах ундівської мафії // Наше слова. – 9 квітня 1928. – С. 4.
49. Просвіта над берегом пропасти // Наше слово. – 4 грудня 1927. – С. 3.
50. Революція селянсько-робітничих делегатів на з'їзді Рідної школи // Наше слово. – 13 листопада 1927. – С. 3.
51. Криваве свято в Самборі // Наше слово. – 20 травня 1928. – С. 3.
52. Верхи і низи просвіти // Наше слово. – 11 грудня 1927. – С. 3.
53. Преса і книжки в Радянській

Україні // Наше слово. – 4 листопада 1928. – С. 3. 54. Виставка української Книжки в Станиславові // Наше слово. – 18 грудня 1927. – С. 3. 55. За селянську «Просвіту» // Народна трибуна. – 28 лютого 1932. – С. 3. 56. Селянство і «Просвіта» // Народна трибуна. – 14 лютого 1932. – С. 2. 57. По з'їзді Рідної школи // Боротьба. – 14 травня 1933. – С. 2. 58. Що діється в Просвіті // Боротьба. – 18 червня 1933. – С. 3. 59. Національна політика Радянського союзу // Боротьба. – 22 жовтня 1933. – С. 2.

Иван Зуляк

СОВЕТСКОФИЛЬСКИЕ ИЗДАНИЯ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ «ПРОСВИТЫ» В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЕ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА

В статье проанализированы распространение советскофильских идей на страницах русскоязычной периодики о деятельности «Просвиты», охарактеризованы содержание публикаций, очерчен круг вопросов, на которых акцентировали внимание читателей редакционные коллеги, отмечено их пропагандистско-агитационную риторичку.

Ключевые слова: «Просвіта», советскофильские издание, Восточная Галичина, межвоенный период, большевистская идеология.

Ivan Zuliak

PRO-SOVIET PUBLICATIONS AND «PROSVITA» IN EASTERN GALYCHYNA INTERWAR PERIOD

The article deals with pro-Soviet ideas and «Prosvita». The author reviewed publications, propaganda rhetoric.

Key words: «Prosvita», pro-Soviet publications, Eastern Galychyna, interwar period, Bolshevik ideology.

УДК 322.2(475):(436) «1919/1939»

Ігор Гнип

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ШПАЛЬТАХ МІЖВОЄННИХ ГАЛИЦЬКИХ ГАЗЕТ – НАПРЯМКИ РОБОТИ

У статті охарактеризовано комплекс питань які охоплювала місія Греко-католицької церкви у міжвоєнний період у Галичині – міжнародна дипломатія, внутрішньополітичне життя держави, соціально-економічна сфера українського села, позиція духовенства стосовно шкільництва, сприяння культурі та науці.

Ключові слова: Східна Галичина, Греко-католицька церква, політика, українське село, освіта.

На шляху духовного становлення України велике значення мають релігія – як форма суспільної свідомості та церква – як важливий інститут громадянського суспільства. Намагаючись заповнити прогалини в цій сфері, що утворилися за радянських часів, сучасна історична наука поступово відтворює цілісну картину місця і ролі Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) на різних етапах історичного розвитку українського народу, зокрема і в 1919–1939 рр. Для всебічного аналізу цієї проблеми необхідно використовувати нові методичні підходи та альтернативні джерела, серед яких важливе місце посідає періодична преса – основний засіб масової інформації на теренах Галичини у міжвоєнний період. Кожна сфера тогочасного життя знаходила своє відображення на шпальтах галицьких газет. У фокусі публікацій міжвоєнної періодики одне з центральних місць займала діяльність Греко-католицької церкви щодо збереження національної ідентичності українського населення II Речіпосполитої.

Основний масив в історіографії Української греко-католицької церкви становлять публікації І. Андрухів і П. Кам'янського [1], А. Васьків [2], І. Гнипа [3], О. Єгрешія [4], В. Марчука [5], О. Малярчука [6], В. Перевезія [7], І. Пилипів [8] та багатьох інших вітчизняних науковців.

З початку 20-х рр. ХХ ст. розпочався новий етап історичного розвитку Східної Галичини вже в межах II Речіпосполитої. У складних повоєнних політичних та соціально-економічних умовах українська громадськість створила розгалужену мережу преси, яка віддзеркалювала тогочасне життя суспільства в усій його повноті. Вона була своєрідною суспільною трибуною, виступала речником різноманітних політичних сил, етнічних та соціальних груп. Періодична преса була єдиним широкодоступним джерелом інформації про досягнення та прорахунки греко-католицького духовенства в різних сферах життя тогочасного галицького суспільства.

Політичний та адміністративний статус Східної Галичини, а також подальша доля регіону стали найактуальнішими темами тогочасних галицьких газет та журналів. Преса, основний засіб